

Z PROBLEMATYKI WIKTYMOLOGII

Księga dedykowana
Profesor Ewie Bieńkowskiej

Z PROBLEMATYKI WIKTYMOLOGII

Księga dedykowana
Profesor Ewie Bieńkowskiej

redakcja naukowa

Lidia Mazowiecka

Witold Klaus

Anna Tarwacka

Prof. Ewa Bieńkowska z córką Anią

Publikacja wydana przy wsparciu Fundacji Pomocy Ofiarom Przestępstw

Publikacja dofinansowana przez Instytut Nauk Prawnych PAN

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Recenzenci

Prof. dr hab. Irena Rzeplińska

Dr Barbara Namysłowska-Gabrysiak

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Bąk

Anna Sorówka-Łach

Łamanie

PIUS

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska SA, 2017

ISBN: 978-83-8107-421-6

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
<i>Tabula gratulatoria</i>	13
Wykaz publikacji Profesor Ewy Bienkowskiej	17

POKRZYWDZENI PRZESTĘPSTWEM I OCHRONA ICH PRAW

<i>Anna Tarwacka</i> Ofiara przestępstwa w myśli starożytnej	37
<i>Wojciech Zalewski</i> Przyszłość wiktymologii – w stronę realizmu?	49
<i>Gerd Ferdinand Kirchhoff</i> Victims' criminal justice system	62
<i>Cezary Kulesza</i> Ewolucja uprawnień pokrzywdzonego w polskim procesie karnym	77
<i>Joanna Brylak, Andrzej Ważny</i> Sytuacja pokrzywdzonego w procesie karnym – zagadnienia kluczowe	95

Beata Czarnecka-Działuk, Dobrochna Wójcik
Refleksje o sytuacji ofiar przestępstw na podstawie badań 115

Anna Zientara
**Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia
 za doznaną krzywdę po nowelizacji Kodeksu karnego z 2015 r.** ... 130

Lidia Mazowiecka
Państwowa kompensata dla ofiar przestępstw w Polsce..... 142

Wojciech Cieślak
**„Zbiorowy pokrzywdzony” oraz kompensacja generalna
 w polskim prawie karnym**..... 164

Tomasz Kanty
**Prawo pokrzywdzonego do tłumacza w procesie karnym
 w świetle dyrektywy 2012/29/UE z 25.10.2012 r.**..... 171

Katarzyna Dudka
**Informowanie pokrzywdzonego o opuszczeniu zakładu
 karnego przez skazanego lub tymczasowo aresztowanego**..... 184

Maria Szczepaniec
Media a wtórna wiktyimizacja..... 197

POKRZYWDZENI O SZCZEGÓLNYCH POTRZEBACH

Zbigniew Lasocik
**Sytuacja ofiar handlu ludźmi i pracy przymusowej
 w Wielkiej Brytanii w świetle nowej regulacji prawnej**..... 209

Dagmara Woźniakowska-Fajst
**Ofiary uporczywego nękania (stalkingu) – charakterystyka
 oraz skutki pokrzywdzenia** 229

<i>Krzysztof Karsznicki</i> Grupy ofiar dyskryminowane w Polsce	240
<i>Marta Kolendowska-Matejczuk</i> Ochrona praw ofiar przestępstw z nienawiści w polskim prawie karnym	256
<i>Witold Klaus</i> Cudzoziemki jako osoby doświadczające przemocy motywowanej uprzedzeniami w Polsce	279
<i>Urszula Nowakowska</i> Temida pod lupą – mity i stereotypy na salach rozpraw	294
<i>Agnieszka Rękas</i> Ustawa o przeciwdziałaniu zagrożeniom na tle seksualnym – kilka uwag	312
<i>Łukasz Cora</i> Wyjątkowość dopuszczalności ponownego przesłuchania pokrzywdzonego w trybie art. 185a i 185c k.p.k.	323

MEDIACJA W PRAWIE KARNYM

<i>Olga Sitarz</i> Ograniczenia możliwości przeprowadzenia mediacji wynikające z podstawowych zasad prawa karnego materialnego	337
<i>Dariusz Kuźelewski</i> Mediator jako czynnik społeczny w procesie karnym	349
<i>Martin Wright</i> Is mediation appropriate even for rape?	361

Magdalena Grudziecka, Jerzy Książek
**Mediacja w sytuacji przemocy domowej – na podstawie
doświadczeń mediatorów** 383

Paulina Wiktorska
Zagrożenie wtórną wiktyimizacją podczas mediacji 398

VARIA

Jolanta Jakubowska-Hara
**Kilka uwag w kwestii ochrony interesów pokrzywdzonego
w prawie wykroczeń (na tle regulacji w prawie karnym)** 411

Elżbieta Dobiejewska
Spór o rodzicielskie uprowadzenie dziecka za granicę 425

Paweł Burzyński
**Instytucja wykorzystania dowodu z kontroli operacyjnej
(art. 168b k.p.k.) w świetle uwarunkowań konstytucyjnych
i prawnomiędzynarodowych** 435

Wykaz skrótów 449

Autorzy 453

WSTĘP

Nie jest łatwo podejmować badania nad zupełnie nowym zagadnieniem, które na dodatek niekoniecznie jest kompatybilne z jedynym słusznym ustrojem, kiedy wyjazdy zagraniczne stanowią ewenement i kiedy nie ma się dostępu do podstawowej literatury wydawanej na świecie. Tym bardziej należy docenić odwagę Jubilatki, która nie bała się podjąć zagadnienia pionierskiego i do dziś zajmuje się nim z niesłabnącym zapałem. *Sapere ausae ad multos annos!*

Ewa Bieńkowska urodziła się 25.05.1950 r. w Warszawie. W latach 1968–1972 studiowała na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie w roku 1972 uzyskała tytuł magistra prawa. Napisała pracę na temat prawie nieporuszany wówczas w polskiej literaturze: o wiktyologii (cała polska literatura na ten temat liczyła wówczas jeden artykuł). Pomysł podsunął jej promotor, Profesor Zbigniew Czeczot. Był to początek fascynacji, która zaowocowała mnóstwem znanych na całym świecie publikacji. Następnie podjęła studia doktoranckie w Instytucie Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk (1974–1977), po których została zatrudniona na stanowisku starszego asystenta w INP PAN (1977–1982). Stopień doktora uzyskała w 1982 r., po obronie pracy doktorskiej zatytułowanej *Wpływ zachowania ofiary na rozstrzygnięcie sprawy o zgwałcenie*, wydanej później przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Wrocław–Kraków–Warszawa 1984). W latach 1982–1992 pracowała jako adiunkt w INP PAN, a w latach 1983–1988 – na tym samym stanowisku w Instytucie Problematyki Przestępczości. W 1992 r. uzyskała stopień doktora habilitowanego na podstawie monografii *Wiktyologia. Koncepcje, kierunki badań, perspektywy* (Zakład Narodowy im. Ossolińskich,

Wrocław–Kraków–Warszawa 1992). W latach 1992–2005 pracowała na stanowisku docenta w Instytucie Nauk Prawnych PAN, po czym przeszła na emeryturę.

Przez wiele lat prowadziła wykłady i seminaria z prawa karnego materialnego i procesowego, wiktymologii, mediacji i kryminologii. W latach 1985–1989 była wykładowcą wiktymologii w Międzyuniwersyteckim Centrum w Dubrowniku i Amsterdamie. W latach 1995–2000 wykładała jako profesor w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 2003–2005 była profesorem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego, gdzie pełniła funkcję Kierownika Katedry Kryminologii i Wiktymologii. W latach 2008–2009 pracowała na stanowisku profesora w Wyższej Szkole Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie, a w latach 2009–2010 – na stanowisku profesora w Wyższej Szkole Ekonomii i Prawa im. Prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach. W latach 2010–2013 była profesorem w Europejskiej Wyższej Szkole Prawa i Administracji w Warszawie, a obecnie jest zatrudniona jako profesor na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego.

Zainteresowania Profesor Ewy Bienkowskiej ogniskują się na zagadnieniach prawa karnego, jest również światowej klasy specjalistą w zakresie wiktymologii i mediacji. Opublikowała ponad dwieście monografii, artykułów i recenzji, które weszły do kanonu literatury w tych dziedzinach. Uczestniczyła w dziesiątkach konferencji i sympozjów naukowych. O uznaniu dla jej osiągnięć świadczy powierzanie jej licznych funkcji i stanowisk, tak w kraju, jak i za granicą. Była członkiem Zarządu Głównego Towarzystwa Naukowego Prawa Karnego (1985–1995), głównym specjalistą ds. osób pozbawionych wolności w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich (1990–1995), członkiem zarządu Światowego Towarzystwa Wiktymologii (1993–2000), członkiem Zespołu ds. wprowadzenia mediacji w Polsce przy Towarzystwie Penitencjarnym „Patronat” (1995–1998), przewodniczącą Zespołu ds. opracowania Polskiej Karty Praw Ofiary przy Ministrze Sprawiedliwości (1998–1999), członkiem Społecznej Rady ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości (2009–2014), członkiem Rady ds. Pokrzywdzonych Przystępstwem przy Ministrze Sprawiedliwości

(2009–2014), członkiem Zespołu Doradców ds. Ofiar Przestępstw przy Prokuratorze Generalnym (2010–2016).

Nie można pominąć udziału Profesor Ewy Bieńkowskiej w kształtowaniu pozycji prawnej ofiar przestępstw na świecie. Jako członek Światowego Towarzystwa Wiktymologii współpracowała przy tworzeniu projektu Deklaracji o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy. Zgromadzenie Ogólne ONZ nie przyjęło niestety tego dokumentu w zaproponowanej formie. Wobec sprzeciwu supermocarstw, USA i ZSRR, znacząco ograniczono zakres ochrony dla ofiar nadużyć władzy (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 40/34 z 29.11.1985 r.).

Mieliśmy zaszczyt i wielkie szczęście słuchać wielu wykładów Profesor Ewy Bieńkowskiej na temat pozycji prawnej ofiar różnego rodzaju przestępstw, a w szczególności tych najbardziej pokrzywdzonych i cierpiących. Pani Profesor stoi na stanowisku, że każda ofiara wymaga traktowania jej z godnością i szacunkiem. Wielki profesjonalizm, zaangażowanie w sprawy społeczne, sprawiedliwość, trafność osądu i wrażliwość na krzywdę doznawaną przez ofiary przestępstw to cechy, za które Ewę Bieńkowską ceni bardzo wiele osób. Przy wszystkich sukcesach naukowych pozostała Ona jednak człowiekiem niezwykle skromnym i znajdującym czas dla każdego.

Prezentowana księga jest wyrazem podziwu i uznania dla dorobku Pani Profesor Ewy Bieńkowskiej ze strony autorów artykułów, a także innych osób, które doceniają Jej wkład w proces kształtowania praw ofiar przestępstw oraz procedur mediacyjnych.

*Witold Klaus
Lidia Mazowiecka
Anna Tarwacka*

TABULA GRATULATORIA

Prof. dr Ivo Aertsen, University of Leuven
Włodzimierz Albin, Wolters Kluwer
Dr Grażyna Baranowska, Instytut Nauk Prawnych PAN
Dr Anna Błachnio-Parzych, Instytut Nauk Prawnych PAN
Dr Barbara Błońska, Uniwersytet Warszawski
Dr Adam Bodnar, Rzecznik Praw Obywatelskich
Dr Joanna Brylak, adwokat
Dr Konrad Buczkowski, Instytut Nauk Prawnych PAN
Dr Paweł Burzyński, prokurator
Dr hab. prof. UWM Wojciech Cieślak, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
Dr hab. prof. UG Mieczysław Ciosek, Uniwersytet Gdański
Dr Łukasz Cora, Uniwersytet Gdański
Dr Beata Czarnecka-Działuk, Instytut Nauk Prawnych PAN, Instytut
Wymiaru Sprawiedliwości
Dr Elżbieta Czwartosz, Uniwersytet SWPS
Dr Zbigniew Czwartosz, Uniwersytet SWPS
Dr hab. prof. UJ Zbigniew Ćwiąkalski, Uniwersytet Jagielloński
Dr hab. prof. INP PAN Paweł Daniluk, Instytut Nauk Prawnych PAN
Irena Dawid-Olczyk, Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewol-
nictwu „La Strada”
Dr Elżbieta Dobiejewska, Dolnośląski Ośrodek Mediacji DOM
Prof. dr hab. Katarzyna Dudka, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie
Renata Durda, Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzi-
nie „Niebieska Linia”
Prof. dr John P.J. Dussich, em. California State University, Fresno
Prof. dr Edna Erez, University of Illinois, Chicago

- Dr hab. prof. UwB Wojciech Filipkowski, Uniwersytet w Białymstoku
Dr Theo Gavrielides, The IARS International Institute
Dr hab. Ewa Gmurzyńska, Uniwersytet Warszawski
Dr hab. prof. UG Krzysztof Grajewski, Uniwersytet Gdański
Prof. dr Marc Groenhuijsen, Tilburg University, Prezes the World Society of Victimology
Magdalena Grudziecka, Polskie Centrum Mediacji
Dr hab. prof. UW Beata Gruszczyńska, Uniwersytet Warszawski
Dr Magdalena Grzyb, Uniwersytet Jagielloński
Dr Agnieszka Gutkowska, Uniwersytet Warszawski
Dr hab. prof. UwB Ewa Guzik-Makaruk, Uniwersytet w Białymstoku
Dr Ewa Habzda-Siwiek, Uniwersytet Jagielloński
Dr hab. prof. INP PAN Jolanta Jakubowska-Hara, Instytut Nauk Prawnych PAN
Maria Jasińska, Wolters Kluwer
Dr Tomasz Kanty, Uniwersytet Gdański
Dr Krzysztof Karsznicki, prokurator
Robert Kaszczyszyn, Polskie Centrum Mediacji
Prof. dr Hans-Jürgen Kerner, University of Tübingen
Prof. dr Gerd Kirchhoff, O.P. Jindal Global University
Dr Witold Klaus, Instytut Nauk Prawnych PAN
Paweł Knut, Uniwersytet Warszawski, Kampania Przeciw Homofobii
Dr Marta Kolendowska-Matejczuk, Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji
Dr hab. prof. UŁ Jacek Kosonoga, Uczelnia Łazarskiego
Dr Maryla Koss-Goryszewska
Dr hab. Anna Kossowska, Prezes Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. St. Batawii
Dr Andriy Kosyło, Uniwersytet Warszawski
Prof. dr hab. Krzysztof Krajewski, Uniwersytet Jagielloński
Dr hab. Ewa Kruk, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Jerzy Książek, Polskie Centrum Mediacji
Prof. dr hab. Leszek Kubicki, Akademia im. Leona Koźmińskiego
Prof. dr hab. Cezary Kulesza, Uniwersytet w Białymstoku
Dr Dariusz Kuźelewski, Uniwersytet w Białymstoku
Dr hab. prof. UwB Katarzyna Laskowska, Uniwersytet w Białymstoku
Prof. dr hab. Zbigniew Lasocik, Uniwersytet Warszawski

Dr hab. prof. UKSW Irena Lipowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana
Wyszyńskiego

Dr Marek Łukaszuk, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich

Prof. dr hab. Jarosław Majewski, Uniwersytet Kardynała Stefana Wy-
szyńskiego

Dr Lidia Mazowiecka, prokurator

Dr Barbara Mąkosa-Stępkowska, Uniwersytet Warszawski

Dr Joanna Mierzińska-Lorencka, Instytut Nauk Prawnych PAN

Dr Barbara Namysłowska-Gabrysiak, Uniwersytet Warszawski

Dr Maria Niełacna, Uniwersytet Warszawski

Dr hab. prof. INP PAN Celina Nowak, Instytut Nauk Prawnych PAN

Urszula Nowakowska, Centrum Praw Kobiet

Michael O'Connell, Sekretarz Generalny the World Society of Victi-
mology

Dr hab. prof. UG Robert Opora, Uniwersytet Gdański

Dr Paweł Ostaszewski, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Dr hab. prof. UZ Hanna Paluszkiewicz, Uniwersytet Zielonogórski

Prof. dr hab. Beata Pastwa-Wojciechowska, Uniwersytet Gdański

Dr hab. prof. UW Monika Płatek, Uniwersytet Warszawski

Prof. dr hab. Emil Pływaczewski, Uniwersytet w Białymstoku

Agnieszka Rękas, Biuro Rzecznika Praw Dziecka

Prof. dr hab. Irena Rzeplińska, Instytut Nauk Prawnych PAN

Prof. dr hab. Andrzej Rzepliński, Uniwersytet Warszawski

Prof. dr Paul Šeparović Zvonimir, em. University of Zagreb

Dr hab. Olga Sitarz, Uniwersytet Śląski

Dr Sylwia Spurek, Zastępczyni Rzecznika Praw Obywatelskich

Dr Piotr Starzyński, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

Dr hab. prof. UG Sławomir Steinborn, Uniwersytet Gdański

Monika Szulecka, Instytut Nauk Prawnych PAN

Dr hab. prof. UKSW Anna Tarwacka, Uniwersytet Kardynała Stefana
Wyszyńskiego

Stanisław Trociuk, Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich

Dr Anna Walczak-Żochowska, Uniwersytet Warszawski

Prof. dr Sandra Walklate, University of Liverpool

Prof. dr hab. Stanisław Waltoś, em. Uniwersytet Jagielloński

Prof. dr hab. Jarosław Warylewski, Uniwersytet Gdański

Dr hab. Paweł Waszkiewicz, Uniwersytet Warszawski

Dr Andrzej Ważny, Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji
Dr hab. prof. UJK Leszek Wieczorek, Uniwersytet Jana Kochanowskiego
w Kielcach
Dr Łukasz Wieczorek, Uniwersytet Warszawski
Prof. dr hab. Roman Wieruszewski, Instytut Nauk Prawnych PAN
Dr Paulina Wiktorska, Instytut Nauk Prawnych PAN
Eugeniusz Wildner, prokurator w stanie spoczynku
Justyna Włodarczyk-Madejska, Instytut Nauk Prawnych PAN
Dr Dagmara Woźniakowska-Fajst, Uniwersytet Warszawski
Dr hab. prof. UG Krzysztof Woźniewski, Uniwersytet Gdański
Prof. dr hab. Dobrochna Wójcik, em. Instytut Nauk Prawnych PAN
Dr Martin Wright
Grzegorz Wrona, adwokat
Dr hab. prof. UG Wojciech Zalewski, Uniwersytet Gdański
Prof. dr hab. Eleonora Zielińska, Uniwersytet Warszawski
Dr Anna Zientara, Uniwersytet Warszawski

WYKAZ PUBLIKACJI PROFESOR EWY BIENKOWSKIEJ

I. Monografie i komentarze

1. *Wpływ zachowania ofiary na rozstrzygnięcie sprawy o zgwałcenie*, Ossolineum 1984;
2. *Wiktymologia. Koncepcje, kierunki badań, perspektywy*, Ossolineum 1992;
3. *Jak postępować z ofiarami przestępstw? Dokumenty Rady Europy i Narodów Zjednoczonych*, (współautorstwo C. Kulesza), Białystok 1992;
4. *Europejskie standardy kształtowania sytuacji ofiar przestępstw* (współautorstwo C. Kulesza), Białystok 1997;
5. *Poradnik mediatora. Mediacja od A do Z. Wzory pism. Akty prawne*, Warszawa 1999;
6. *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman (współautorstwo B. Kunicka-Michalska, G. Rejman, J. Wojciechowska), Warszawa 1999;
7. *Wiktymologia. Zarys wykładu*, Warszawa 2000
8. *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz* (współautorstwo A. Walczak-Żochowska), Warszawa 2003;
9. *Prawa ofiar przestępstw* (współautorstwo L. Mazowiecka), Warszawa 2009;
10. *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych* (współautorstwo L. Mazowiecka), Warszawa 2009;
11. *Uprawnienia pokrzywdzonego przestępstwem* (współautorstwo L. Mazowiecka), Warszawa 2009; 2. wyd. Warszawa 2011; 3. wyd. Warszawa 2014;

12. *Państwowa kompensata przysługująca ofiarom niektórych przestępstw. Komentarz* (współautorstwo L. Mazowiecka), Warszawa 2011;
13. *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Komentarz*, red. E. Bieńkowska, L. Mazowiecka (współautorstwo: K. Dudka, C. Kulesza, L. Mazowiecka, P. Starzyński, W. Zalewski, E. Zielińska), Warszawa 2014;
14. *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Komentarz*, red. E. Bieńkowska, L. Mazowiecka (współautorstwo: K. Dudka, C. Kulesza, L. Mazowiecka, S. Spurek, P.P. Starzyński, W. Zalewski, E. Zielińska), Warszawa 2016

II. Artykuły i studia

1. *Wiktymologia. Podstawowe pojęcia i kierunki badawcze*, „Studia Prawnicze” 1976/3, s. 139–163;
2. *Rola ofiary w genezie przestępstwa zgwałcenia (w świetle badań zagranicznych i polskich)*, „Studia Prawnicze” 1979/3, s. 237–271;
3. *Przestępstwo zgwałcenia w świetle statystyki w latach 1970–1977*, „Studia Prawnicze” 1980/3, s. 225–283;
4. *Typizacja przestępstwa zgwałcenia w polskim prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1983/1, s. 92–98;
5. *Podstawowe problemy współczesnej wiktymologii*, „Państwo i Prawo” 1983/6, s. 65–74;
6. *Sądy społeczne w NRD jako organy rozstrzygające sprawy o czyny zabronione (w świetle ustawy z 1982 r.)*, „Państwo i Prawo” 1983/11, s. 73–82;
7. *Nowelizacja z 1982 r. kodeksu karnego RFSRR*, „Państwo i Prawo” 1984/11, s. 77–85;
8. *Przestępczość w NRD w latach 1976–1980*, „Przestępczość na Świecie” 1984/17, s. 45–58;
9. *Ochrona interesów pokrzywdzonego (osoby fizycznej) w świetle przepisów polskiego prawa karnego materialnego oraz działalności państwa na rzecz ofiar przestępstw*, „Studia Prawnicze” 1985/1–2, s. 239–266;

10. *O potrzebie badań nad problematyką tymczasowego aresztowania* (współautorstwo R. Pyrzak, J. Skupiński), „Państwo i Prawo” 1986/3, s. 82–91;
11. *Poręczenie społeczne na tle pozostałych środków zapobiegawczych w latach 1970–1982* (współautorstwo R. Pyrzak, J. Skupiński, D. Tokarczyk), „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1986/17, s. 85–100;
12. *The Lines of Development of Victimology in Socialist Countries – USSR, Poland, Czechoslovakia, Bulgaria, GDR*, „WSV Newsletter” 1986–87/5/1, s. 7–12;
13. *Deklaracja ONZ o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy*, „Państwo i Prawo” 1987/6, s. 88–96;
14. *Warunkowe umorzenie postępowania karnego w praktyce prokuratorskiej (w świetle danych statystycznych)* (współautorstwo J. Skupiński), „Studia Prawnicze” 1987/3, s. 53–76;
15. *Ofiara i system wymiaru sprawiedliwości* [w:] *Problematyka przestępczości na VII Kongresie Narodów Zjednoczonych*, red. B. Hołyst, Warszawa 1987, s. 22–37;
16. *Ustawy karne z 10.V.1985 r. w praktyce (na przykładzie orzecznictwa sądów rejonowych)* (współautorstwo J. Skupiński), „Państwo i Prawo” 1988/2, s. 72–82;
17. *Zarys rozwoju wiktymologii radzieckiej*, „Przestępczość na Świecie” 1989/21, s. 37–49;
18. *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power: the Polish Experiences* [w:] *Changing Victim Policy: The United Nations Victim Declaration and Recent Developments in Europe*, Helsinki 1989, HEUNI nr 16, s. 15–30;
19. *Przestępstwo zgwałcenia w praktyce organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w latach 1970–1980* [w:] *Polityka karna w Polsce, t. 1, 1970–1980*, red. J. Skupiński, Ossolineum 1989, s. 171–201;
20. *Stosowanie nieizolacyjnych środków zapobiegawczych w praktyce prokuratorskiej* (współautorstwo J. Skupiński, M. Zawisza), „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1989/20, s. 39–59;
21. *Prokuratorska praktyka warunkowego umorzenia postępowania karnego w świetle badań aktowych* (współautorstwo J. Skupiński),

- „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1989/20, s. 89–107;
22. *Problemy prawnej regulacji przeciwdziałania narkomanii w Polsce* (współautorstwo J. Skupiński), „Studia Prawnicze” 1989/1, s. 85–124;
 23. *Sprawiedliwość dla ofiar przestępstw*, „Gazeta Prawnicza” 1989/18, s. 7–8 – cz. 1; 1989/21, s. 17–18 – cz. 2;
 24. *Law as Instrument of Drug Abuse Control – the Polish Experiences* (współautorstwo J. Skupiński), „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1989 [1992]/36, s. 49–62;
 25. *Standardy europejskie w odniesieniu do ofiar przestępstw a reforma prawa karnego materialnego*, „Państwo i Prawo” 1990/6, s. 93–101;
 26. *Sytuacja pokrzywdzonego (osoby fizycznej) w polskim procesie karnym na tle postanowień Deklaracji ONZ o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy*, „Przegląd Prawa Karnego” 1990/1;
 27. *Koncepcje wiktymologii – próba określenia zakresu badań*, „Przegląd Prawa Karnego” 1990/3, s. 21–30;
 28. *Crime in Eastern Europe [w:] Crime in Europe*, ed. by W. Heidensohn, F. Farrell, London–New York 1991; 2. wyd. 1993;
 29. *Refleksje o reformie prawa karnego na tle wyników badania ankietowego ofiar przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1991/5, s. 77–84;
 30. *O koncepcjach współczesnej wiktymologii*, „Państwo i Prawo” 1991/11, s. 64–70;
 31. *Law and Practice: Two Faces of Reality (Victim in the Polish Criminal Justice System)* [w:] *Victims and Criminal Justice*, vol. 51: *Legal Protection, Restitution and Support*, ed. by G. Kaiser, H. Kury, H.-J. Albrecht (przy współpracy H. Arnolda), Freiburg in Br. 1991, s. 76–98;
 32. *Victims East and West*, „Criminal Justice Matters” 1991/6, s. 5–7;
 33. *Victims in the Polish Criminal Justice System: Law and Reality* (współautorstwo E. Erez), „International Journal of Comparative and Applied Criminology” 1991/15/2, s. 217–225;
 34. *O badaniach nad związkiem sprawca – ofiara* [w:] *Wiktymologia w Europie. Materiały pierwszej międzynarodowej konferencji na temat wiktymologii w Europie Wschodniej i Zachodniej*, red. E. Bieńkowska, Warszawa 1993, s. 105–113;

35. *Sytuacja ofiar przestępstw w świetle dokumentów Rady Europy i Narodów Zjednoczonych* [w:] *Ofiara przestępstwa w systemie wymiaru sprawiedliwości. Materiały drugiej międzynarodowej konferencji na temat wiktymologii w Europie Wschodniej i Zachodniej*, red. E. Bieńkowska, Warszawa 1993, s. 9–25;
36. *Polski wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych w ocenie ofiar przestępstw (wyniki badania ankietowego)* (współautorstwo E. Erez) [w:] *Ofiara przestępstwa w systemie wymiaru sprawiedliwości. Materiały drugiej międzynarodowej konferencji na temat wiktymologii w Europie Wschodniej i Zachodniej*, red. E. Bieńkowska, Warszawa 1993, s. 82–108;
37. *Victim Participation in Proceedings and Satisfaction with Justice in the Continental Legal Systems: the Case of Poland* (współautorstwo E. Erez), „Journal of Criminal Justice” 1993/21, s. 47–60;
38. *Przestępczość i inne problemy społeczne w świetle własnych doświadczeń i poglądów mieszkańców Warszawy* (współautorstwo J. Wojciechowska), „Studia Prawnicze” 1993/4, s. 15–46;
39. *Wiktymologia (Ofiara przestępstwa i system wymiaru sprawiedliwości)*, „Jurysta” 1993/3, s. 22–23;
40. *Die wichtigsten Aspekte der Kriminalitätsentwicklung im heutigen Polen: die letzte Dekade* [w:] *Sozialer Umbruch und Kriminalität im Deutschland, Mittel- und Osteuropa*, Hrsg. K. Boers, U. Ewald, H.-J. Kerner, E. Lautsch, K. Sessar, Bonn 1994, s. 27–34;
41. *Zakaz tortur w prawie międzynarodowym* (współautorstwo A. Krempleski) [w:] *Prawa człowieka a policja. Problemy teorii i praktyki*, red. A. Rzepliński, Legionowo 1994, s. 209–250;
42. *Victims Rights and Victims Reality: the Polish Experience* (współautorstwo E. Erez) [w:] *International Debates of Victimology*, ed. by G.F. Kirchhoff, E. Kosovski, H.J. Schneider, Mönchengladbach 1994, s. 266–279;
43. *Przemiany polskiego prawa karnego w latach 1989–1995* (współautorstwo B. Czarnecka-Działuk, J. Jakubowska-Hara, B. Kunicka-Michalska, J. Skupiński, J. Wojciechowska i A. Wojtecka) [w:] *Prawo w okresie przemian ustrojowych w Polsce. Z badań Instytutu Nauk Prawnych PAN*, Warszawa 1995, s. 201–212;
44. *Projekt kodyfikacji karnej a zabezpieczenie interesów ofiar przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1995/4, s. 66–74;

45. *Aktualne i przyszłe kodeksy karne z perspektywy wiktymologii*, „Prokuratura i Prawo” 1995/5, s. 37–53;
46. *Social Transformation and Crime as Seen through the Personal Experience and View of the Residents of Warsaw* (współautorstwo J. Wojciechowska) [w:] *Victimization Perception after the Break-down of State Socialism. First Findings of a Multi-City Pilotstudy 1993*, ed. by M.J. de Nike, U. Ewald, Ch.J. Nowlin, Berlin 1995, s. 151–168; także w: *Social Transformation and Crime in Metropolises of Former Eastern Block Countries. Findings of a Multi-City Pilotstudy 1993*, ed. by U. Ewald, Bonn 1997, s. 215–245;
47. *Postępowanie mediacyjno-restytucyjne jako sposób rozwiązania konfliktu między ofiarą i sprawcą przestępstwa: standardy międzynarodowe i perspektywy w Polsce* [w:] *Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą. Materiały konferencji międzynarodowej*, red. E. Bieńkowska, Warszawa 1995, s. 18–38;
48. *Przestępczość w Polsce: mity i rzeczywistość*, „Jurysta” 1995/3, s. 5–7;
49. *Ofiary przestępstw i system wymiaru sprawiedliwości*, „Jurysta” 1995/4, s. 3–4 – cz. 1; 1995/8–9, s. 30–31 – cz. 2;
50. *Ofiary przestępstw w polskim prawie karnym*, „Jurysta” 1995/4, s. 6–8;
51. *Lęk przed przestępczością*, „Jurysta” 1995/5, s. 7–8;
52. *Regulacje wykonywania kary*, „Jurysta” 1995/8–9, s. 6–7;
53. *Pojednanie środkiem polityki karnej*, „Jurysta” 1995/10, s. 13–14;
54. *Rygoryzm społeczny wobec patologii i przestępczości*, „Jurysta” 1995/12, s. 16–18;
55. *O wiktymo- i kryminogennej roli alkoholu w genезie zgwałcenia*, „Przegląd Prawa Karnego” 1996/14–15, s. 33–42;
56. *Angielska „Karta ofiary”* [w:] *Problemy nauk penalnych. Prace ofiarowane Profesor Oktawii Górniok*, red. L. Tyszkiewicz, Katowice 1996, s. 290–307;
57. *Deklaracja ONZ o prawach ofiar*, „Jurysta” 1996/2, s. 8–11;
58. *Ofiary przestępstw w dokumentach Rady Europy*, „Jurysta” 1996/3, s. 11–13;
59. *Przemoc w rodzinie*, „Jurysta” 1996/4, s. 3–4;
60. *Europejski ruch pomocy dla ofiar przestępstw*, „Jurysta” 1996/10–11, s. 3–5;
61. *Jak chronić ofiary?*, „Gazeta Sądowa” 1996/3, s. 14–15;

62. *Mediacja zamiast wyroku*, „Gazeta Sądowa” 1996/4, s. 3–4;
63. *Nowe spojrzenie na ofiarę*, „Gazeta Sądowa” 1996/8–9, s. 11;
64. *Międzynarodowe standardy traktowania ofiar*, „Gazeta Sądowa” 1996/10, s. 3;
65. *Ofiara w Konwencji Rady Europy. Gwarancje w państwowym portfelu*, „Gazeta Sądowa” 1996/11, s. 11;
66. *Pomocna dłoń w nieszczęściu*, „Gazeta Sądowa” 1996/14, s. 14;
67. *Rada Europy o przemocy w rodzinie*, „Gazeta Sądowa” 1996/18, s. 18;
68. *Alkohol i zgwałcenie: oczywiste czy zaskakujące zależności*, „Świat Problemów” 1996/1–2, s. 5–10;
69. *Parasol nad ofiarą*, „Gazeta Sądowa” 1996/19, s. 21–13 – cz. 1; 1997/1, s. 22–23 – cz. 2;
70. *Mieszkańcy Warszawy o przestępczości i karaniu za przestępstwa*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1997/14, s. 50–65;
71. *Wprowadzenie: O ochronie interesów ofiar przestępstw i działalności Rady Europy w tej sferze* (współautorstwo C. Kulesza) [w:] E. Bienkowska, C. Kulesza, *Europejskie standardy kształtowania sytuacji ofiar przestępstw*, Białystok 1997, s. 9–21;
72. *Komentarz do Europejskiej Konwencji o odszkodowaniach dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy* [w:] *Standardy Rady Europy. Teksty i komentarze*, t. 3, *Prawo karne*, red. E. Zielińska, Warszawa 1997, s. 504–511;
73. *Felelem a bunozestol: a nagyvarosi bunoozessel osszefuggo vizsgalat nahany idevonatkozoz tanalsage* [w:] *Tarsadalni atalakulas es bunoozes*, red. F. Irk, Budapest 1997, s. 168–172;
74. *Ofiara przestępstwa widziana inaczej*, „Jurysta” 1997/4, s. 9–11;
75. *Jak reagować na przestępczość nieletnich (zalecenia Rady Europy)*, „Jurysta” 1997/4, s. 21–23;
76. *Doświadczenia angielskie: traktowanie ofiar przestępstw*, „Jurysta” 1997/5, s. 12–14;
77. *Mediacja między ofiarą i sprawcą przestępstwa*, „Jurysta” 1997/7, s. 11;
78. *Nowy kodeks karny: kary i inne rodzaje reakcji na przestępstwa*, „Jurysta” 1997/8–9, s. 1012 – cz. 1; 1997/12, s. 15–20 – cz. 2;
79. *Kodeks z sercem (Przestępczość nieletnich)*, „Gazeta Sądowa” 1997/3, s. 1 i 4;

80. *Ofiara pozostawiona samej sobie? (Szkody wyrządzone przestępstwami)*, „Gazeta Sądowa” 1997/4, s. 1 i 3;
81. *Angielska „Karta Ofiary”*, „Gazeta Sądowa” 1997/6, s. 14;
82. *Mediacja ante portas*, „Gazeta Sądowa” 1997/13, s. 3;
83. *Pociąg do formalności. Praktycy wymiaru sprawiedliwości o mediacji między ofiarą i sprawcą przestępstwa*, „Gazeta Sądowa” 1997/14–15, s. 3;
84. *Ofiara przyspieszająca. O skutkach przestępstw dla ofiar i rozwoju systemu niesienia im pomocy*, „Gazeta Sądowa” 1997/14–15, s. 11;
85. *Kary (Nowy kodeks – nowy system sankcji)*, „Gazeta Sądowa” 1997/21, s. 12;
86. *Środki karne (nowy kodeks – nowy system sankcji)*, „Gazeta Sądowa” 1997/22, s. 5;
87. *Postępowanie mediacyjne w świetle kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego* [w:] *Postępowanie mediacyjne w nowej kodyfikacji karnej* (współautorstwo B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik) [w:] *Nowa Kodyfikacja Karno*, z. 14, *Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 1998, s. 212–223;
88. *Mediacja w polskim prawie karnym. Charakterystyka regulacji prawnej*, „Przegląd Prawa Karnego” 1998/18, s. 19–28;
89. *Wiktymologia: co to jest?* [w:] *IPSiR dzisiaj. Księga jubileuszowa*, red. M. Porowski, Warszawa 1998, s. 65–71;
90. *Mediator sądowy: nowy zawód w orbicie systemu wymiaru sprawiedliwości* [w:] *O etyce służb społecznych*, red. W. Kaczyńska, Warszawa 1998, s. 172–179;
91. *Mediacja i porozumienie się oskarżonego z pokrzywdzonym w nowej kodyfikacji karnej*, „Jurysta” 1998/1, s. 3–7;
92. *Mediacja, czyli ugodowe rozwiązanie konfliktu karnego*, „Jurysta” 1998/3–4, s. 4–5;
93. *Pojednawcze pośredniczenie w sporze*, „Jurysta” 1998/3–4, s. 5–8;
94. *Nowy zawód – mediator sądowy*, „Jurysta” 1998/3–4, s. 9–11;
95. *Prawa socjalne ofiar przestępstw*, „Jurysta” 1998/5, s. 11–13;
96. *Co to jest mediacja? Czy nie jest mediacja*, „Jurysta” 1998/10–11, s. 27–34;
97. *Znaczenie mediacji w prawie karnym*, „Jurysta” 1998/10–11, s. 38–41;

98. *Regulacja mediacji w nowej kodyfikacji karnej*, „Jurysta” 1998/10–11, s. 42–45;
99. *Pojednanie środkiem polityki karnej*, „Jurysta” 1998/10–11, s. 51–53;
100. *Nowy kodeks – nowy system sankcji*, „Gazeta Sądowa” 1998/1, s. 30–31;
101. *Środki zabezpieczające*, „Gazeta Sądowa” 1998/2, s. 30;
102. *Mediacja i porozumienie*, „Gazeta Sądowa” 1998/3, s. 31–32 – cz. 1; 1998/4, s. 32–33 – cz. 2;
103. *Interes pokrzywdzonego kontra dobro nieletniego?*, „Gazeta Sądowa” 1998/6, s. 26;
104. *Mediator – to znaczy kto?*, „Gazeta Sądowa” 1998/9, s. 5–6;
105. *Świadek nie dość chroniony*, „Gazeta Sądowa” 1998/9, s. 30–31;
106. *Spór o politykę karną*, „Gazeta Sądowa” 1998/10, s. 4–5 i 9;
107. *Mediator – człowiekiem z ulicy?*, „Gazeta Sądowa” 1998/10, s. 8–9;
108. *Mediacja między ofiarą i przestępcą*, „Monitor Prawniczy” 1998/10, s. 375–378;
109. *Porozumienie się oskarżonego z pokrzywdzonym*, „Monitor Prawniczy” 1998/11, s. 418–421;
110. *Ofiara – przestępca i kara*, „Gazeta Sądowa” 1998/12, s. 31–33 – cz. 1; 1999/1, s. 42–43 – cz. 2;
111. Komentarze do art. 62 „Wybór zakładu i systemu terapeutycznego” i art. 63 „Zaliczenie pozbawienia wolności” z rozdziału VI „Zasady wymiaru kary i środków karnych”, do art. 69 „Podstawy warunkowego zawieszenia”, art. 70 „Okres próby”, art. 71 „Grzywna”, art. 72 „Obowiązki”, art. 73 „Dozór”, art. 74 „Wykonanie obowiązków”, art. 75 „Wykonanie kary”, art. 76 „Zatarcie skazania”, art. 77 „Podstawy warunkowego zwolnienia”, art. 78 „Przesłanki warunkowego zwolnienia”, art. 79 „Odpowiednie stosowanie”, art. 80 „Okres próby”, art. 81 „Ponowne warunkowe zwolnienie”, art. 82 „Uznanie kary za odbytą”, art. 83 „Skrócenie kary ograniczenia wolności” i art. 84 „Skrócenie wykonywania środków karnych” z rozdziału VIII „Środki związane z poddaniem sprawcy próbie”, rozdział X „Środki zabezpieczające”: Wprowadzenie do art. 93–100, komentarze do art. 93 „Podstawy”, art. 94 „Niepoczytalność i zakład psychiatryczny”, art. 95 „Poczytalność ograniczona i zakład karny”, art. 96 „Zakład leczenia odwykowego”, art. 97 „Leczenie ambulatoryjne lub rehabilitacyjne”, art. 98 „Warunkowe

- zwolnienie”, art. 99 „Zakazy i przypadek”, art. 100 „Przypadek”, rozdział XI „Przedawnienie”: Wprowadzenie do art. 101–105, komentarze do art. 101 „Przedawnienie karalności”, art. 102 „Przedłużenie przedawnienia karalności”, art. 103 „Przedawnienie wykonania kary”, art. 104 „Spoczywanie biegu przedawnienia”, art. 105 „Zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości”, rozdział XII „Zatarcie skazania”: Wprowadzenie do art. 106–108, komentarze do art. 106 „Skutki”, art. 107 „Przesłanki”, art. 108 „Zbieg skazań” [w:] E. Bieńkowska, B. Kunicka-Michalska, G. Rejman, J. Wojciechowska, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. G. Rejman, Warszawa 1999, s. 948–970; 988–1015; 1105–1203; 1243–1332;
112. *Szybkość postępowania karnego i ochrona interesów pokrzywdzonego: zasady do pogodzenia, czy nie? Refleksje na tle nowej kodyfikacji karnej* [w:] *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, red. T. Nowak, Poznań 1999, s. 125–132;
113. *Istota i znaczenie mediacji w prawie karnym* [w:] *U progu nowych kodyfikacji karnych. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, red. O. Górniok, Katowice 1999, s. 19–27;
114. *Osoby starsze grupą o podwyższonym stopniu ryzyka wiktyimizacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1999/1, s. 111–117;
115. *Objaśnienia* [w:] *Polska Karta Praw Ofiary*, Komenda Główna Policji, Warszawa 1999;
116. *Wprowadzenie i objaśnienia* [w:] *Kodeks karny skarbowy. Wprowadzenie i objaśnienia, przepisy wykonawcze i związkowe, inne akty prawne*, Warszawa 2000, s. 11–49;
117. *Prawa ofiary w procesie karnym w kontekście Polskiej Karty Praw Ofiary* [w:] *Konferencja „Bezpieczne Świętokrzyskie – dziś i jutro”. Materiały pokonferencyjne*, Kielce 2000, s. 13–16;
118. *Some Remarks on the Scope of Victimology* [w:] *Festschrift for Hans Joachim Schneider. Victimology at the Transition from the 20th to 21st Century. Essays in Honour of Hans Joachim Schneider*, Mönchengladbach 2000, s. 13–16;
119. *Wiktymologia w Polsce – dzisiaj i jutro* [w:] *Ofiary przestępstw*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2000, s. 48–59;
120. *Polska Karta Praw Ofiary* [w:] *Ofiary przestępstw*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2000, s. 153–160;

121. *Ochrona interesów ofiar przestępstw* [w:] *Ofiary przestępstw*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2000, s. 164–172;
122. *Wprowadzenie i objaśnienia* [w:] *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2001, s. 5–28;
123. *Sytuacja ofiar przestępstw w postępowaniu karnym w świetle standardów Unii Europejskiej*, „*Studia Prawnicze*” 2001/3–4, s. 37–43;
124. *„Zachowanie się pokrzywdzonego” jako kodeksowa dyrektywa wymiaru kary i środków karnych*, „*Przegląd Prawa Karnego*” 2001/21, s. 22–28;
125. *O zakazie niewolnictwa i handlu niewolnikami*, „*Przegląd Prawa Karnego*” 2001/21, s. 70–78;
126. *Ramowa decyzja Rady Unii Europejskiej z 15.III.2001 r.*, „*Mediator*” 2001/18, s. 33–36;
127. *Prawo ofiary przestępstwa do ochrony godności i poszanowania – standardy europejskie i ich odzwierciedlenie w prawie polskim (wprowadzenie do problematyki)* [w:] *Poszanowanie godności ofiar przestępstw*, red. T. Cielecki, Legionowo 2002, s. 11–20;
128. *Wiktymologia* [w:] *Encyklopedia socjologii*, red. Z. Bokszański i in., Warszawa 2002, t. 4 (S–Ż), s. 322–324;
129. *Oszustwa subwencyjne i dotacyjne oraz korupcja w dokumentach Unii Europejskiej a polskie regulacje karne (zarys problematyki)* [w:] J.C. Ferré Olivé, E. Musco, B. Kunicka-Michalska, J.A. Cabral y Otrés, *Fraude de subvenciones comunitarias y corrupción. Delitos financiero, fraude y corrupción en Europa*, red. J.C. Ferré Olivé, vol. 1, Salamanca 2002, s. 119–131;
130. *Zjawisko wiktyimizacji wtórnej. Pojęcie, przyczyny, przeciwdziałanie (na przykładzie niektórych polskich regulacji karnych)*, „*Archiwum Kryminologii*” 2007–2008/29–30, s. 65–74;
131. *Państwowa kompensacja dla ofiar przestępstw w Polsce*, „*Państwo i Prawo*” 2008/5, s. 51–62;
132. *Podstawowe zagadnienia mediacji w sprawach cywilnych*, „*Jurysta*” 2008/2, s. 3–6;
133. *Mediacja w sprawach karnych: analiza obowiązującej regulacji prawnej*, „*Jurysta*” 2008/3, s. 3–11;
134. *Mediacja w sprawach nieletnich: charakterystyka obowiązującej regulacji prawnej*, „*Jurysta*” 2008/4, s. 3–8;
135. *Europejskie standardy mediacji w sprawach karnych*, „*Jurysta*” 2008/5, s. 11–13;

136. *Istota mediacji w sprawach karnych w świetle standardów europejskich*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie” 2009/2, s. 87–100;
137. *Zagadnienia wstępne* (współautorstwo L. Mazowiecka) [w:] E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Ofiara przestępstwa w dokumentach międzynarodowych*, Warszawa 2009, s. 11–23;
138. *Funkcja kompensacyjna polskiego prawa karnego, Iuris Effectus*. „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury”, Zeszyt Specjalny: Ofiary przestępstw. Seminarium z okazji Dnia Ofiar Przestępstw nt. „Naprawienie szkody pokrzywdzonemu”, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa, 23.02.2009 r., s. 6–12;
139. *Mediacja w sprawach karnych i nieletnich: kiedy organ procesowy może (a nawet powinien) odwołać się do postępowania mediacyjnego* [w:] *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 42–61;
140. *Uwagi o propozycji nowej regulacji mediacji w sprawach nieletnich* (współautorstwo A. Walczak-Żochowska) [w:] *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 62–72;
141. *Mediacja w sprawach karnych*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2009; wznowienie 2011;
142. *Mediacja w sprawach nieletnich*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2009; wznowienie 2011;
143. *Ochrona interesów pokrzywdzonego – podstawy wiktymologiczne* [w:] *System prawa karnego*, red. A. Marek, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, Warszawa 2010, s. 321–350;
144. *Rada Europy o pomocy dla ofiar przestępstw kompleksowo*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie” 2010/2, s. 115–124;
145. *Zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego przez skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego – kontrowersyjna regulacja* [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010, s. 833–843;
146. *O potrzebie ujednoczenia regulacji dotyczących mediatorów i mediacji w systemie polskiego prawa* [w:] *Mediacja dla każdego*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2010, s. 123–131;

147. *Wokół problemu tajemnicy mediacji (z punktu widzenia prawnika)* [w:] *O etyce służb społecznych*, red. W. Kaczyńska, Warszawa 2010, s. 271–277;
148. *Kontrowersje wokół polskich regulacji prawnych dotyczących mediacji i mediatorów (współautorstwo L. Mazowiecka)* [w:] *Sąd dla obywatela – alternatywne rozwiązywanie sporów i rola sądów karnych*, red. A. Adamska-Gallant, J. Przygucki, Warszawa 2010, s. 47–60;
149. *W kierunku lepszej realizacji funkcji kompensacyjnej przez polskie prawo karne – propozycja zmian* [w:] *Karnomaterialne i procesowe aspekty naprawienia szkody*, red. Z. Cwiąkałski, G. Artymiak, Warszawa 2010, s. 19–30;
150. *O potrzebie zmian obowiązujących regulacji prawnych dotyczących mediacji w sprawach karnych* [w:] *Mediacja karna jako forma sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2011, s. 56–72;
151. *Nowelizacja przepisów o zakazie zbliżania się do pokrzywdzonego przez skazanego odbywającego karę pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego – czy wystarczająca?* [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Flieger, Lublin 2011, s. 821–831;
152. *O normowaniu mediacji w sprawach karnych*, „Prokuratura i Prawo” 2012/1, s. 21–38;
153. *Wiktyimizacja wtórna – geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw* [w:] *Wiktyimizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2012, s. 53–79;
154. *Wiktyimizacja wtórna – niepożądany dodatkowy skutek przestępstwa* [w:] *Mediacje w społeczeństwie otwartym*, red. M. Tabernačka, R. Raszevska-Skałecka, Wrocław 2012, s. 86–103;
155. *Europejski Trybunał Sprawiedliwości o mediacji w sprawach przemocy w rodzinie*, „Prokuratura i Prawo” 2012/4, s. 65–72;
156. *Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia w prawie karnym (kontrowersje i wątpliwości)*, „Państwo i Prawo” 2012/8, s. 48–60;

157. *Mediacja w projekcie nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2012/11, s. 44–63;
158. *Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – o nowej instytucji prawa karnego wykonawczego krytycznie*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 2012/12.1, s. 27–53;
159. *Europejski nakaz ochrony – istota i znaczenie*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 2012/12.4, s. 151–173;
160. *Wdrażanie instrumentów sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych: standardy międzynarodowe* [w:] *Mediacja w praktyce prokuratorskiej – dziś i jutro*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2012, s. 15–37;
161. *Państwowa kompensata dla ofiar przestępstw. Geneza, znaczenie i standardy kształtowania instytucji* (współautorstwo C. Kulesza) [w:] *Kompensata państwowa dla ofiar przestępstw w Polsce. Teraźniejszość i przeszłość*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 23–49;
162. *Od dyskryminacji do przestępstwa z nienawiści (wybrane zagadnienia prawa międzynarodowego)* [w:] *Ofiary przestępstw z nienawiści*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 41–80;
163. *Przestępstwa z nienawiści w polskim prawie karnym (uwagi de lege lata i de lege ferenda)* [w:] *Ofiary przestępstw z nienawiści*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 81–100;
164. *Mediacja w polskim systemie prawa karnego – czy rzeczywiście jest instytucją dla ofiary przestępstwa?* [w:] *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 35–55;
165. *Europejskie standardy ochrony prywatności ofiar przestępstw*, „Prokuratura i Prawo” 2013/9, s. 5–22;
166. *Zabezpieczenia prawne przed organizacjami skrajnymi o charakterze terrorystycznym*, Warszawa 2013, s. 3–24;
167. *Zagadnienia wstępne, komentarze do Preambuły; przepisów rozdziału 2. „Udzielanie informacji w wsparcia”: art. 3 „Prawo do rozumienia i bycia rozumianym”, art. 4 „Prawo do otrzymywania informacji od momentu pierwszego kontaktu z właściwym organem”, art. 5 „Prawa ofiar w chwili składania zawiadomienia o po-*

- pełnieniu przestępstwa”, art. 6 „Prawo do otrzymania informacji o sprawie”, art. 7 „Prawo do tłumaczenia ustnego i pisemnego”, art. 8 „Prawo do korzystania z usług służb udzielających wsparcia ofiarom”, art. 9 „Wsparcie ze strony służb udzielających wsparcia ofiarom”, przepisów rozdziału 5. „Przepisy różne”: art. 25 „Szkolenie specjalistów”, art. 26 „Współpraca i koordynacja usług”, rozdziału 6. „Przepisy końcowe”: art. 27 „Transpozycja”, art. 28 „Dostarczanie danych i statystyk”, art. 29 „Sprawozdanie”, art. 30 „Zastąpienie decyzji ramowej 2001/220/WSiSW”, art. 31 „Wejście w życie”, art. 32 „Adresaci” (współautorstwo L. Mazowiecka) [w:] E. Bieńkowska, K. Dudka, C. Kulesza, L. Mazowiecka, P. Starzyński, W. Zalewski, E. Zielińska, *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Komentarz*, red. E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, Warszawa 2014, s. 13–94, 111–129, 271–278;
168. *Pokrzywdzony w świetle najnowszych nowelizacji przepisów prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014/3, s. 16–31;
169. *Ofiary przestępstw w postępowaniu karnym – nowe standardy Unii Europejskiej*, „Państwo i Prawo” 2014/4, s. 58–70;
170. *Ochrona danych osobowych i wizerunku ofiar przestępstw w Unii Europejskiej* [w:] *Ochrona danych osobowych i wizerunku ofiar przestępstw*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2014, s. 37–58;
171. *Wzajemne uznawanie środków ochrony w sprawach cywilnych*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 2014/14.2., s. 7–24;
172. *Uprawnienia pokrzywdzonego w ujęciu nowych projektów nowelizacji prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014/11–12, s. 68–86;
173. *Wokół projektu utworzenia systemu ochrony pokrzywdzonego i świadka*, „Prokuratura i Prawo” 2015/3, s. 32–50;
174. *Mediacja w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Unijne standardy programów sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2015, s. 109–138;
175. *Indywidualna ocena szczególnych potrzeb ofiary w zakresie ochrony*, „Prokuratura i Prawo” 2015/5, s. 5–23;
176. *Nowe środki ochrony i pomocy dla pokrzywdzonych i świadków*, „Prokuratura i Prawo” 2015/10, s. 5–25;

177. *Indywidualna ocena służąca ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar w zakresie ochrony – kontrowersje wokół instytucji oraz propozycja jej wdrożenia* [w:] *Indywidualna ocena służąca ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar przestępstw w zakresie ochrony*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2015, s. 80–102;
178. *Pokrzywdzony w kontradiktoryjnym procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016/3, s. 5–25;
179. *Ochrona ofiar przestępstw w sytuacjach transgranicznych – regulacje polskie na tle wymogów prawa unijnego*, „Prokuratura i Prawo” 2016/5, s. 5–25;
180. Zagadnienia wstępne: o genezie, istocie i znaczeniu Konwencji; komentarz do Preambuły; Wprowadzenie do rozdziału IV „Ochrona i wsparcie” i komentarze do jego art. 18 „Zobowiązania ogólne”, art. 19 „Informowanie”, art. 20 „Wsparcie ogólne”, art. 21 „Pomoc w składaniu skarg indywidualnych i zbiorowych”, art. 22 „Wsparcie specjalistyczne”, art. 23 „Schroniska”, art. 24 „Telefony zaufania”, art. 25 „Wsparcie ofiar przemocy seksualnej”; komentarz do art. 30 „Odszkodowanie” i art. 48 „Zakaz stosowania obowiązkowych alternatywnych sposobów rozstrzygania sporów lub obowiązkowego skazywania” z rozdziału 5. „Prawo materialne” (współautorstwo L. Mazowiecka) [w:] E. Bieńkowska, K. Dudka, C. Kulesza, L. Mazowiecka, S. Spurek, P. Starzyński, W. Zalewski, E. Zielińska, *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Komentarz*, red. E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, Warszawa 2016, s. 73–85; 92–97; 248–331; 379–424; 482–507;
181. *Regulacje ustawy o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka na tle wymogów dyrektywy 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw* [w:] *Nowe środki ochrony i pomocy dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016, s. 13–36;
182. *Prawo ofiary przestępstwa do kompensaty od państwa po zmianach z dnia 5 sierpnia 2015 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2016/7–8, s. 148–167;
183. *Zgwałcenie – wiktymologia i antywiktymologia (z problematyki wspierania ofiar)* [w:] *Zgwałcenie. Definicja, reakcja, wspieranie ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016, s. 115–148;

184. *Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej po najnowszych zmianach*, „Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego” 2016/16.3, s. 5–25;
185. *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym po zmianach z dnia 11 marca 2016 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2016/10, s. 5–25;
186. *Standardy ochrony praw pokrzywdzonego w świetle dokumentów europejskich i ustaw zasadniczych*, rozdz. 3.1. [w:] *System prawa karnego procesowego*, t. 6, *Strony i inni uczestnicy postępowania*, red. C. Kulesza, Warszawa 2016, s. 254–330.

III. Recenzje

1. rec.: L.W. Frank, *Wiktimologia i wiktimność. Ob odnom novom napravlienii w teorii i praktike borby s priestupnostiu*, Duszanbe 1972, „Państwo i Prawo” 1975/10, s. 145–147;
2. rec.: H.J. Schneider, *Viktimologie. Wissenschaft vom Verbrechen-sopfer*, Tübingen 1975, „Państwo i Prawo” 1976/6, s. 146–149;
3. rec.: *Strafrechtliche Verantwortlichkeit und Strafe*, Hrsg. E. Buchholz, U. Dähn, H. Weber, Berlin 1982, „Nowe Prawo” 1983/7–8, s. 153–155;
4. rec.: Z.P. Separovic, *Victimology. Studies of Victims*, Zagreb 1985, „Państwo i Prawo” 1986/11, s. 141–142;
5. rec.: R. Elias, *The Politics of Victimization. Victimology and Human Rights*, New York–Oxford 1986, „Państwo i Prawo” 1988/10, s. 133–134;
6. rec.: M. Joutsen, *The Role of the Victim of Crime in European Criminal Justice Systems. A Crossnational Study of the Role of the Victim*, Helsinki 1987, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1989/2, s. 309–311;
7. rec.: L.R. Manzanera, *Victimologia. Estudio de la victima*, Mexico 1988, „Państwo i Prawo” 1989/12, s. 128–129;
8. rec.: *From Crime Policy to Victim Policy. Reorienting the Justice System*, ed. by E.A. Fattah, London 1986, „Przegląd Prawa Karnego” 1990/1, s. 131–133;
9. rec.: *Victimology in Comparative Perspective. Papers given at the Fourth International Symposium on Victimology 1982 in Tokyo-Kyoto*, Tokyo 1986, „Przegląd Prawa Karnego” 1990/2, s. 85–87;

10. rec.: S. Oeter, *Neutralität und Waffenhandel*, „Polish Yearbook of International Law” 1993/19, s. 291–292;
11. rec.: *Criminal Law and Environment*, „Przegląd Prawa Karnego” 1994/10, s. 66–69;
12. rec.: K. Tomasevski, *Forigners in Prison*, „Państwo i Prawo” 1994/12, s. 99–100;
13. rec.: M. Wright, *Justice for Victims and Offenders: A Restorative Response to Crime*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1995/9, s. 132–134;
14. rec.: U. Žvekić, A. Alvari del Frate, *Criminal Victimisation in the Developing World* (współautorstwo A. Krempleski), „Przegląd Prawa Karnego” 1997/17, s. 81–84;
15. rec.: B. Hołyst, *Wiktymologia*, „Państwo i Prawo” 1998/11, s. 88–90.

**POKRZYWDZENI PRZESTĘPSTWEM
I OCHRONA ICH PRAW**

Anna Tarwacka

Ofiara przestępstwa w myśli starożytnej

Termin „wiktymologia” wywodzi się etymologicznie od łacińskiego słowa *victima*, oznaczającego „ofiarcę”¹. Rzymianie stosowali je jednak na określenie ofiary w sensie sakralnym: chodziło o zwierzę zabijane dla bóstwa. W źródłach nie ma natomiast poświadczonych przypadków użycia tego słowa w znaczeniu „ofiary przestępstwa”. Najbliższym znaczeniowo zwrotem stosowanym w łacinie byłoby *iniuriam² pati*, co mogło oznaczać właśnie „stać się ofiarą przestępstwa” (dosłownie: „cierpieć bezprawie”). Greckim odpowiednikiem był zwrot *ta adika paschein*. Termin stosowany przez Rzymian stanowił zatem kalkę z greki.

Autor terminu „wiktymologia” i ojciec tej gałęzi nauki, Benjamin Mendelsohn ukuł ten neologizm wzorując się na terminie „kryminologia”, przy czym wziął pod uwagę nie tyle znaczenie słowa *victima* w łacinie,

¹ Na temat genezy terminu por.: B. Mendelsohn, *The Origin of the Doctrine of Victimology* [w:] *Victimology*, ed. by I. Drapkin, E. Viano, Toronto–London 1974, s. 3–11; E. Bieńkowska, *Wiktymologia. Podstawowe pojęcia i kierunki badawcze*, SP 1976/3, s. 139–163; E. Bieńkowska, *Koncepcje wiktymologii – próba określenia zakresu badań*, PPK 1990/3, s. 21–30; E. Bieńkowska, *O koncepcjach współczesnej wiktymologii*, PiP 1991/11, s. 64–70; E. Bieńkowska, *Wiktymologia. Koncepcje, kierunki badań, perspektywy*, Ossolineum 1992, s. 14–20; E. Bieńkowska, *Wiktymologia. Zarys wykładu*, Warszawa 2000, s. 15; G. Kirchhoff, *History and Theoretical Structure of Victimology* [w:] *International Handbook of Victimology*, ed. by S. Shoham, P. Knepper, M. Kett, Boca Raton 2010, s. 95 i n.

² W tym przypadku *iniuria* jest rozumiana *sensu largo* – jako „bezprawie”, a nie *sensu stricto* – jako „zniewaga”. Por. D. 47,10,1 pr. (Ulp. 56 *ad ed.*).

ile raczej zakres znaczeniowy angielskiego *victim*. Można oczywiście zwrócić uwagę na fakt, że *lege artis* przy tworzeniu terminów naukowych powinno się unikać łączenia ze sobą korzeni greckich i łacińskich, jeśli zatem *-logia*, to i początek powinien być grecki. Problem jednak polega na tym, że tworząc termin oznaczający „naukę o ofiarach przestępstw” tą drogą, doszlibyśmy do nazwy „patologia”, która ma już określone, zupełnie inne konotacje. „Wiktymologia” jest terminem przyjętym w nauce, jasno określonym i dobrze brzmiącym, co B. Mendelsohnowi należy poczytać za jedną z jego wielu zasług.

Rozważania dotyczące starożytnych wizji i poglądów na ofiarę przestępstwa należy zacząć od filozofii. W tej bowiem dziedzinie pojawiły się definicje, a także próby kategoryzacji. Kluczowe wydają się rozważania Arystotelesa³, wyjątkowego człowieka, geniusza swoich czasów, daleko wybiegającego poza epokę, w której żył. Jego *Retoryka* to jeden z wielu starożytnych podręczników wymowy, tak namiętnie uprawianej przez Greków i Rzymian. Arystoteles wyróżnił trzy rodzaje wymowy: polityczną, popisową i sądową. We fragmentach *Retoryki* poświęconych wymowie sądowej znajdują się rozdziały zdumiewająco nowoczesnie ujmujące kwestie przestępstwa, winy, sprawcy i ofiary. Niektórych z proponowanych tam definicji nie powstydziliby się i współczesny prawnik.

Według Stagiryty ofiarą jest ten, kto od drugiej osoby doznaje niesprawiedliwości, krzywdy wyrządzonej umyślnie⁴. Autor wymienił też okoliczności, które przyczyniają się do wiktymizacji, jak również sprzyjające jej cechy ofiary. Otóż narażeni są ci, którzy mają to, czego innym brakuje: czy to dlatego, że tego potrzebują, czy dla zbytku, czy wreszcie po prostu dla przyjemności⁵. Nie ma znaczenia, czy ofiara i sprawca mieszkają blisko siebie, czy daleko⁶. Ofiarami stać się mogą osoby ła-

³ Por. E. Bienkowska, *Wiktymologia. Zarys wykładu...*, s. 9–10.

⁴ Arystoteles, *Retoryka* (dalej jako: Aristot., *Rhet.*) 1,13,5. Por. także polskie tłumaczenie H. Podbielskiego: Arystoteles, *Retoryka – Poetyka*, Warszawa 1998. Zagadnienie to zostało także opisane w *Etyce Nikomachejskiej* (Aristot., *Nic. Eth.* 5,9,4).

⁵ Aristot., *Rhet.* 1,12,17. Por.: M. Hamburger, *Morals and Law: The Growth of Aristotle's Legal Theory*, New York 1971, s. 76 i n.; J.J. Murphy, R.A. Katula, M. Hoppmann, *Aristotle's Rhetorical Theory*, New York–London 2014, s. 77.

⁶ Aristot., *Rhet.* 1,12,18.

twowierne, które nie zabezpieczają się przed przestępcami, ludzie leniwi, którym nie chce się ścigać winnych, nieśmiali, którzy nie walczą o zysk, a także ludzie, o których mówi się, że są łupem Myzyczyków, czyli tacy, którym wielokrotnie wyrządzano bezkarnie krzywdę. Ostrożności nie zachowują również ci, którzy nigdy jeszcze nie padli ofiarą przestępstwa, oraz ci, którym przydarzyło się to już wiele razy. Dalej wymienił Arystoteles tych, którzy są lub mogą łatwo zostać oczernieni, jako że nie ścigają przestępców, ponieważ boją się sędziów lub nie są w stanie ich przekonać⁷.

W tym miejscu, nieco na marginesie rozważań, warto dodać, że wśród starożytnych powszechny był oczywiście lęk przed przestępcami. Ponieważ strach można nieco złagodzić śmiechem, sytuacje naukowo sklasyfikowane przez Arystotelesa dawały asumpt do żartów. Z czasów antycznych zachował się tylko jeden zbiór dowcipów, datowany na IV–V wiek n.e., zatytułowany *Philogelos* („Ten, który kocha śmiech”), przy czym zapisane w nim dykteryjki często pochodzą z dużo wcześniejszych czasów. O ludziach zbyt leniwych albo zbyt przerażonych, żeby zareagować na przestępstwo, traktuje następujący dowcip⁸:

Philogelos 211a:

„Dwaj bojaźliwi spali razem. Do ich izby zakradł się złodziej i ściągnął z nich płaszcz. Gdy zauważył to jeden z nich, powiedział do drugiego:

– Wstawaj i łap tego, co ukradł płaszcz!

Tamten na to:

– Zostaw! Kiedy przyjdzie wynieść materac, złapiemy go obaj!⁹”.

Dowcip ten dotyka bardzo ciekawej kwestii jawności kradzieży. *Furtum manifestum* zachodziło wówczas, gdy sprawca został przyłapany¹⁰. Nie wystarczyło, że ktoś go widział. Jeśli na przykład domownik schował

⁷ Aristot., *Rhet.* 1,12,19–22.

⁸ Por. A. Tarwacka, *Obrócić prawo w żart. Instytucje prawne w zbiorze dowcipów „Philogelos”*, Warszawa 2016, s. 175.

⁹ Przekład pochodzi z wydania *Philogelos albo śmieszek. Z facecji Hieroklesa i Philagriosia*, przeł. J. Łanowski, Ossolineum 1986. W pozostałych przypadkach przekłady tekstów źródłowych zostały sporządzone przez autorkę.

¹⁰ D. 47,2,3 pr. (Ulp. 41 *ad Sab.*).

się ze strachu przed złodziejem, kradzież traktowano jako niejawną¹¹. Dopiero gdy doszło do pogoni, nawet nieskutecznej, kradzież była uznawana za jawną¹². W omawianym przypadku bohaterom nie chciało się ścigać rabusia: czy to z lenistwa, czy może ze strachu. Gdyby zatem złodziej został później złapany, odpowiadałby jedynie za podwójną wartość rzeczy, czyli za *furtum nec manifestum*. Natomiast gdyby faktycznie doszło do ponownej kradzieży i bohaterowie dowcipu przewyciężyliby lenistwo czy strach, mogliby pochwycić sprawcę. Z ich rozmowy wynika jednak raczej, że to słomiany zapał...

Także w innym żarcie mamy do czynienia z zuchwałą kradzieżą dokonaną w obecności ofiary.

Philogelos 142:

„Lekarz, posmarowawszy inteligenta chorego na oczy, ukradł mu lampę.

Pewnego razu spytał go:

– Jak się masz z twoimi oczami?

A inteligent powiedział:

– Odkąd mnie posmarowałeś, nie widzę lampy!”

Ten dowcip¹³, zawierający błyskotliwą grę słowną, obrazuje kawałek codzienności. Złodzieje wcale nie musieli być kimś obcym dla okradanego. Zatrudniani fachowcy nie zawsze mieli kryształowe charaktery. Wykorzystując słabość pacjenta, który po zabiegu nie widział, lekarz ukradł lampę. Doskonałą paralelę dla tego żartu stanowi epigramat Marcjalisa:

¹¹ D. 47,2,7,1 (Ulp. 41 *ad Sab.*): „Pomponius eleganter scripsit deprehensione fieri manifestum furem: ceterum si, cum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam, etiamsi vidisti furtum fieri, attamen non est manifestum”. („Pomponius ładnie napisał, że złodziej staje się jawny przez złapanie: poza tym, jeśli dokonywałbym kradzieży w twoim domu, a ty byś się ukrył, żebym cię nie zabił, to, nawet gdybyś widział dokonanie kradzieży, to jednak nie byłaby ona jawna”).

¹² D. 47,2,7,2 (Ulp. 41 *ad Sab.*): „Sed Celsus deprehensioni hoc etiam adicit, si, cum vidisses eum subripienitem et ad comprehendendum eum accurrisses, abiecto furto effugit, furem manifestum esse”. („Ale Celsus do złapania to jeszcze dodaje sytuację, jeśli, kiedy widziałeś, że on coś zabiera i pobiegł, żeby go ująć, on uciekł, porzuciwszy skradziony przedmiot, to jest jawnym złodziejem”).

¹³ Por. A. Tarwacka, *Obrócić...*, s. 176.

Mart., *Ep.* 9,96:

„Clinicus Herodes trullam subduxerat aegro:
deprensus dixit: «Stulte, quid ergo bibis?»”.

„Lekarz Herodes zwędził kubek chorego.

Przyłapany powiedział: «Głupcze, a po co masz pić?»”.

Także w tym przypadku to doktor okradł klienta, zabierając mu kubek czy czerpak do wody. Kiedy chory go na tym złapał, bronił się, powołując się na własne zalecenia: pacjent miał zapewne ograniczać picie. Teoretyczne uwagi Arystotelesa miały zatem odbicie w codziennych wydarzeniach. Przytoczone dowcipy wskazują na problemy, z jakimi na co dzień borykały się ofiary przestępstw. Pokazują także, że były to kwestie społecznie ważne.

Wróćmy jednak do głównego nurtu poglądów Stagiryty: w dalszej części rozważań stwierdził on, że ważne są także stosunki między ofiarą a przestępcą. Doznają krzywdy ci, którzy sami lub ich przodkowie skrzywdzili napastnika lub jego krewnego¹⁴. Łatwo napaść na wroga – sprawia to przyjemność, a także na przyjaciela – nie jest to trudne. Łupem stają się ci, którzy w ogóle nie mają przyjaciół, ponieważ nikt ich nie wspiera. Ofiarą może zostać również ten, kto nie umie przemawiać i nie jest zdolny do czynu, ponieważ często nie występuje z oskarżeniem albo porzuca rozpoczętą sprawę, albo też dąży do ugody, która nie zawsze jest dla niego korzystna. Podobnie ofiarami stają się ci, którzy nie mają czasu na długotrwały proces i zadowolą się polubownym załatwieniem sprawy i otrzymaniem niewielkiego odszkodowania, jak na przykład cudzoziemcy lub będący często w podróży kupcy¹⁵.

Arystoteles twierdził także, że skrzywdzenia przestępcy nie można w zasadzie traktować jako przestępstwa. Odpłacenie tym samym traktować należałoby jego zdaniem jako czyn piękny¹⁶. Istnieje natomiast podstawowa różnica między zemstą a karą. Chodzi tu o osobę, ze względu na

¹⁴ Aristot., *Rhet.* 1,12,23.

¹⁵ Aristot., *Rhet.* 1,12,25.

¹⁶ Aristot., *Rhet.* 1,12,26.

którą ich się dokonuje: w przypadku kary jest nią przestępca, a w przypadku zemsty – pokrzywdzony¹⁷.

Zarówno w greckiej, jak i w rzymskiej myśli filozoficznej pojawiały się rozważania na temat funkcji kary¹⁸. Aulus Gellius opisał w *Nocach attyckich* trzy przyczyny karania za przestępstwa¹⁹, o których pisał jego nauczyciel²⁰, Lucius Calvenus Taurus²¹, a z których dwa wymieniał też Platon²²: kiedy karę stosuje się, by skarcić i poprawić przestępcę – prewencja szczególna, kiedy kara ma doprowadzić do zachowania przez poszkodowanego godności, a także kiedy kara jest konieczna dla przykładu, aby inni nie popełniali przestępstw – prewencja ogólna²³. Dla niniejszych rozważań znaczenie ma drugi z wymienionych powodów.

Gell. 7,14,3:

„Ea causa animadvertendi est, cum dignitas auctoritasque eius, in quem est peccatum, tuenda est, ne praetermissa animadversio contemptum eius pariat et honorem levet”.

¹⁷ Aristot., *Rhet.* 1,10,17.

¹⁸ Por. F. Lucrezi, *‘Ne peccetur’, ‘quia peccatum est’: sulle ragioni della pena nel mondo antico* [w:] *‘Inter cives nec non peregrinos’. Essays in honour of Boudewijn Sirks*, ed. by J. Hallebeek, R. Fiori, M. Schermaier, J.-P. Coriat, E. Metzger, Göttingen 2014, s. 459–467.

¹⁹ Por. O. Diliberto, *La pena tra filosofia e diritto nelle ‘Noctes Atticae’ di Aulo Gellio* [w:] *Il problema della pena criminale fra filosofia greca e diritto romano*, Napoli 1993, s. 121–172.

²⁰ Na temat wykształcenia Gelliusa por.: J. Zabłocki, *Ze studiów filozofii Aulusa Gelliusa w Atenach* [w:] *Profesorowi Janowi Kodrębskiemu in memoriam*, red. A. Pikulska-Robaszkiewicz, Łódź 2000, s. 465–474; J. Zabłocki, *The Intellectual Background of Aulus Gellius*, „Diritto@Storia” 2007/6, <http://www.dirittoestoria.it/6/Tradizione-romana/Zablocki-Jan-Intellectual-background-Aulus-Gellius.htm> (dostęp: 15.11.2016 r.); J. Zabłocki, *Rzymskie studia Aulusa Gelliusa* [w:] *Studia historycznoprawne. Tom poświęcony pamięci Profesora Edwarda Szymosza*, red. A. Konieczny, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo 2008/305, s. 425–433.

²¹ Por. M.-L. Lakmann, *Der Platoniker Tauros in Der Darstellung Des Aulus Gellius*, Leiden–New York–Köln 1995, s. 246 i n.

²² Plat., *Gorg.* 535 b. Por. J. Hillner, *Prison, Punishment and Penance in Late Antiquity*, Cambridge 2015, s. 38–39.

²³ Gell. 7,14. Por. M. Ducos, *Les Romains et la loi. Recherches sur les rapports de la philosophie grecque et de la tradition romaine à la fin de la République*, Paris 1984, s. 355.

„Ta przyczyna [karania] pojawia się, gdy godność i powaga tego, któremu została wyrządzona krzywda, powinna być chroniona, aby, w przypadku odstąpienia od [wymierzenia] kary, nie zrodziła się pogarda dla niego i aby jego honor nie ucierpiał”.

Gellius podał, że kara, oprócz funkcji prewencyjnych, ma również znaczenie dla ofiary, której godność mogłaby zostać narażona na szwank. Wydaje się, że dotyczy to sytuacji, w których – w razie nieukarania sprawcy – ucierpiałby honor poszkodowanego. Jeśli na przykład ofiara została znieważona, odstąpienie od wymiaru kary dla sprawcy spowodowałoby, że w powszechnej świadomości utrwaliłoby się przekonanie o tym, że obelgi pod adresem ofiary były zasadne.

Przykładem takiego sposobu rozumowania może być słynny kazus porwanego przez piratów Cezara²⁴. Otóż Cezar dostał się w ręce morskich rozbójników najprawdopodobniej w czasie podróży na Rodos, gdzie miał studiować pod okiem mistrza retoryki Molona²⁵. Przez prawie czterdzieści dni przetrzymywany był w pobliżu wysepki Farmakuzu, po czym zapłacono za niego okup w wysokości pięćdziesięciu talentów i został wypuszczony. Natychmiast zebrał flotę, pojmał swoich przesładowców i wszystkich ukrzyżował.

Interesujące są szczegóły tego epizodu. Autorzy starożytni podkreślali odwagę Cezara i spokój, jaki zachowywał wśród piratów. Według Plutarcha kiedy rozbójnicy zażądali za niego okupu w wysokości dwudziestu

²⁴ Por. szerzej na ten temat: A. Tarwacka, *Romans and Pirates. Legal Perspective*, Warszawa 2009, s. 119–124; A. Tarwacka, *Piracy in Ancient Rome. The Crime and Its Punishment* [w:] *“They Called Me to Destroy the Wicked and the Evil”*. *Selected Essays on Crime and Punishment in Antiquity*, ed. by S. Nowicki, Münster 2016, s. 238–242.

²⁵ Por. Suet., *Div. Iul.* 4,1; Plut., *Caes.* 3,1. Dogłębną analizę źródeł w kontekście datowania tego epizodu przeprowadził A.M. Ward w dwóch artykułach: *Caesar and the Pirates*, CP 1975/70, s. 267–268 oraz *Caesar and the Pirates II. The Elusive M. Iunius Iuncus and the Year 75/74*, *American Journal of Ancient History* 1977/2, s. 26–36. W pierwszym z nich badacz dowodził, że porwanie Cezara miało miejsce raczej w 81 r. p.n.e., w drugim jednak zdecydowanie opowiedział się za rokiem 75/74 p.n.e. Za datowaniem zdarzenia na 74 lub przełom 74/73 r. p.n.e. opowiedział się też J. Osgood, *Caesar and The Pirates: or How to Make (and Break) an Ancient Life*, „Greece and Rome” 2010/57.2, s. 334–336. Por. M. Gelzer, *Caesar. Politician and Statesman*, Oxford 1968, s. 23 i n.

talentów, wyśmiał ich i podniósł kwotę do pięćdziesięciu. Przebywając wśród morskich rozbójników, zachowywał się prowokująco: nakazywał ciszę, gdy udawał się na spoczynek, odczytywał swym porywaczom fragmenty mów i poematów własnego autorstwa i wymyślał im od nieuków, jeśli nie dość entuzjastycznie wyrażali swój podziw, a w dodatku zuchwale zapowiadał zemstę i groził karą śmierci²⁶.

Kiedy niewolnicy Cezara zdołali w miastach Azji Mniejszej zebrać okup²⁷, ten zanim pozwolił na wypłatę pieniędzy zmusił piratów do wydania tym miastom zakładników²⁸. Gdy tylko znalazł się na wolności, natychmiast podjął działania mające na celu schwytywanie swych prześladowców. Najpierw udał się do zarządcy prowincji Bitynii i Azji, Marcusa Iuncusa²⁹, który jednak odmówił wszczęcia pościgu. Wobec tego Cezar naprędce sam zorganizował flotę i dopadł piratów. W bardzo dramatycznej wersji Velleiusa pokonał całą piracką eskadrę, zatopił kilka okrętów i pojmał wielu ludzi³⁰. Według nieco bardziej stonowanego przekazu Plutarcha Cezar znalazł niczego nie spodziewających się rozbójników w ich bazie na wyspie, gdzie był przetrzymywany³¹. Swetoniusz natomiast – przyspieszając całą akcję – napisał, że Cezar zdołał jeszcze dogonić oddalających się piratów³², co wydaje się raczej

²⁶ Plut., *Caes.* 2; Velleius Paterculus dodał, że przez cały okres niewoli Cezar nie zdejmował sandałów ani pasa, aby nie wzbudzać podejrzeń piratów zmianami w swoim wyglądzie (Vell. Pat. 2,41,3).

²⁷ Okup został zapłacony z publicznych pieniędzy tych społeczności; Vell. Pat. 2,42,2: *publica civitatum pecunia redemptus est*. M. Gelzer, uznał, że Cezar obarczył te miasta odpowiedzialnością za niewłaściwą ochronę wybrzeży i dlatego zażądał od nich pieniędzy (M. Gelzer, *Caesar...*, s. 23–24). Natomiast J. Osgood słusznie zauważył, że Cezar był w tych okolicach znany i miał sporą klientelę (J. Osgood, *Caesar...*, s. 329 i n.).

²⁸ Vell. Pat. 2,42,2.

²⁹ Źródła różnią się w kwestii rangi Iuncusa jako namiestnika. Według Plutarcha był on pretorem, według Velleiusa – konsulem. M. Iunius Iuncus był w roku 76 p.n.e. pretorem i na kolejny rok objął namiestnictwo Azji i Bitynii w ramach *prorogatio imperii*. Nie wiadomo, w jakiej był randze: *pro consule* czy też *pro praetore*. Por. T.R.S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, t. 2, New York 1952, s. 98; A.M. Ward, *Caesar and the pirates II...*, s. 26–36.

³⁰ Vell. Pat. 2,42,2.

³¹ Plut., *Caes.* 2.

³² Suet., *Div. Iul.* 4.

mało prawdopodobne, skoro najpierw udał się do namiestnika, a potem jeszcze gromadził okręty.

Z prawnego punktu widzenia najistotniejsze jest jednak to, co stało się później: otóż Cezar uwięził pojmych piratów, a następnie udał się do Bitynii, do namiestnika Iuncusa, z prośbą o wymierzenie im kary. Iuncus wykazywał zainteresowanie jedynie finansową stroną całej akcji: planował – według słów Velleiusa³³ – sprzedanie³⁴ piratów na targu niewolników. W tej sytuacji Cezar nie zwlekał³⁵, pospieszył do więzienia w Pergamonie³⁶, w którym wcześniej umieścił piratów i nakazał stracenie ich zanim jeszcze żołnierze otrzymali w tej sprawie rozkazy od namiestnika. Piraci zostali ukrzyżowani³⁷, ale – według Swetoniusza³⁸ – na rozkaz Cezara najpierw poderżnięto im gardła, co świadczyć miało o – słynnej w późniejszym okresie – *clementia Caesaris*³⁹. Można przypuszczać, że Cezarem w całej tej historii nie kierowała tylko chęć zemsty: on dbał o swój polityczny wizerunek. Nie chciał być postrzegany jako bezwolna ofiara, tylko jako człowiek, który dzięki ukaraniu swych oprawców uzyskał zadośćuczynienie za swoje krzywdy.

W pismach rzymskich jurystów także można znaleźć wzmianki o funkcjach kary, w tym o przypadkach, kiedy jest ona wykonywana w interesie ofiary⁴⁰. Terminami stosowanymi w tym kontekście są *solacium* – „pocieszenie” oraz *satisfactio* – „zadośćuczynienie”.

³³ Vell. Pat. 2,42,3.

³⁴ Na temat sprzedawania pojmych bandytów lądowych por.: App., *Hisp.* 77; E. García Ríaza, *El tratamiento de los piratas en el 'ius belli' romano-republicano* [w:] *Piratería y seguridad marítima en el Mediterráneo Antiguo*, red. A. Álvarez-Ossorio Rivas, E. Ferrer Albelda, E. García Vargas, Sevilla 2013, s. 134.

³⁵ Por. J. Osgood, *Caesar...*, s. 320–321, który podkreśla, że w relacji Velleiusa nacisk został położony na słynną szybkość (*celeritas*) Cezara.

³⁶ Miasto to jako miejsce uwięzienia piratów podał Plutarch (*Caes.* 2).

³⁷ O takim sposobie wykonania kary napisał Valerius Maximus (6,9,15): *continuo enim captos praedones crucibus adfixit*.

³⁸ Suet., *Div. Iul.* 74.

³⁹ Na temat źródeł promujących *clementia Caesaris* zob. D. Wardle, *The Sainted Julius. Valerius Maximus and the Dictator*, CP 1997/92, s. 331–334.

⁴⁰ W tym miejscu warto przywołać tekst dotyczący sporów prywatnych. D. 44,6,3 (Gai. 6 *ad leg. XII tab.*): „Rem de qua controversia est prohibemur in sacrum dedicare: alioquin dupli poenam patimur, nec immerito, ne liceat eo modo duriorem adversarii

D. 47,10,17,4 (Ulp. 57 *ad ed.*):

„Cum servus iniuriam facit, maleficium eum admittere palam est: merito igitur sicuti ex ceteris delictis, ita et ex hoc iniuriarum noxalis actio datur. Sed in arbitrio domini est, an velit eum verberandum exhibere, ut ita satisfiat ei qui iniuriam passus est: neque erit necesse domino utique eum verberandum praestare, sed dabitur ei facultas praestare ei servum verberandum aut, si de eo verberibus satis non fiat, noxae dedendum vel litis aestimationem sufferendam”.

„Kiedy niewolnik czyni zniewagę, jest oczywiste, że dopuszcza się czynu niedozwolonego: zasadnie zatem, jak i przy pozostałych deliktach, udziela się z tego powodu noksalnej skargi z tytułu zniewagi. Jest natomiast w gestii właściciela, czy zechce przeprowadzić niewolnika w celu wychłostania go, aby w ten sposób zadośćuczynić temu, kto doznał zniewagi. Nie będzie jednak konieczne, aby właściciel zawsze świadczył go w celu wychłostania, lecz zostanie mu dana możliwość świadczenia niewolnika do wychłostania lub, jeśli chłosta nie będzie stanowiła zadośćuczynienia, [możliwość] wydania sprawcy lub poniesienia oszacowanej kwoty sporu”.

Przypadek opisany przez Ulpiana jest dość szczególny. Jurysta zajmował się bowiem kazusem wyrządzenia komuś zniewagi przez niewolnika⁴¹. *Iniuria* jako delikt pociągała za sobą w takim przypadku odpowiedzialność noksalną spoczywającą na właścicielu niewolnika, który się jej dopuścił. Właściciel ów miał możliwość wyboru: mógł wydać poszkodowanemu niewolnika będącego sprawcą lub też zapłacić karę prywatną, o wysokości której decydował sędzia. W opisanym przez Ulpiana przypadku istniała jednak jeszcze jedna możliwość, polegająca na przeprowadzeniu niewolnika, który dopuścił się znie-

condicionem facere. Sed duplum utrum fisco an adversario praestandum sit, nihil exprimitur: fortassis autem magis adversario, ut id veluti solacium habeat pro eo, quod potentiori adversario traditus est” („Jest nam zakazane poświęcanie rzeczy, o którą toczy się spór: w przeciwnym razie podlegamy karze opiewającej na podwójną wartość rzeczy i nie bez powodu, aby nie było wolno w taki sposób pogarszać sytuacji przeciwnika. Nie jest jednak zupełnie wyrażone to, czy tę podwójną kwotę trzeba świadczyć fiskusowi, czy przeciwnikowi procesowemu. Być może raczej przeciwnikowi, aby miał jakby zadośćuczynienie za to, że został wydany silniejszej stronie”).

⁴¹ Por. D. Nowicka, *Zniesławienie w prawie rzymskim*, Wrocław 2013, s. 236–239.